

УДК 327.7:327.56

<https://doi.org/10.34142/24130060.2020.21.2.01>

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗАГРОЗИ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

О. О. Безрук

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Розглянуто проблеми інституціонального рівня системи міжнародної безпеки на сучасному етапі. Виокремлено низку факторів, які, зокрема, підвищують рівень складності та знижують ефективність роботи Організації Об'єднаних Націй в постбіполярний період: чисельність світових політичних акторів, трансформація світового порядку, криза міжнародного права. Приділено увагу внутрішньоінституціональним проблемам ООН.

Висвітлено напрям еволюції сучасних збройних конфліктів. Аргументовано, що на найближчу перспективу ООН матиме справу з локальними конфліктами, які важко регулюються, що вимагатиме від системи безпеки певної реорганізації. Зазначено, що реорганізація системи міжнародної безпеки залежить від пакту між ключовими геостратегічними акторами, їхніми рішеннями та діями.

Ключові слова: міжнародна безпека, світовий порядок, геостратегічні актори, збройний конфлікт, війна, тероризм, ООН.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СИСТЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УСЛОВИЯХ УГРОЗЫ ВООРУЖЁННЫХ КОНФЛИКТОВ

А. А. Безрук

Рассмотрены проблемы институционального уровня системы международной безопасности на современном этапе. Выделены ряд факторов, которые, в частности, повышают уровень сложности и снижают эффективность работы Организации Объединенных Наций в постбиполярный период: численность мировых политических актеров, трансформация мирового порядка, кризис международного права. Уделено внимание внутриинституциональным проблемам ООН.

Освещены направление эволюции современных вооруженных конфликтов. Аргументировано, что на ближайшую перспективу ООН будет иметь дело с локальными конфликтами, которые трудно регулируются, что потребует от системы безопасности определенной реорганизации. Отмечено, что реорганизация системы международной безопасности зависит от пакта между ключевыми геостратегическими актерами, их решениями и действиями.

Ключевые слова: международная безопасность, мировой порядок, геостратегические актеры, вооруженный конфликт, война, терроризм, ООН

INSTITUTIONAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SECURITY SYSTEM UNDER THE THREAT OF ARMED CONFLICTS

O. Bezruk

The problems of the institutional level of the international security system at the present stage are considered. A number of factors have been identified that, in particular, increase the level of complexity and reduce the effectiveness of the United Nations in the post-bipolar period: the number of world political actors, the transformation of the world order, the crisis of international law. Attention is paid to the internal institutional problems of the UN.

It was stated that the UN activities contributed to the resuscitation and spread of the idea of the possibility of building a stable and secure world. It is argued that the finalization of the bipolar world order has increased the challenges and threats to the existing system of international security and is changing the nature of the conflict. It is noted that decision-making in post-bipolar situations is complicated by political and diplomatic aspects of identifying a conflict or terrorist act. It is emphasized that the emergence of a network of local conflicts, low-intensity conflicts, the use of asymmetric warfare methods requires the UN to increase the degree of diversity in the regulation of this type of threat.

The direction of evolution of modern armed conflicts is covered. It is argued that in the near future the UN will deal with local conflicts that are difficult to regulate, which will require a certain reorganization of the security system. It is noted that the reorganization of the international security system depends on a pact between key geostrategic actors, their decisions and actions.

There are three macrogroups of nation-states in relation to the group of conflicts on the basis of religion: secular states (mainly Western civilization), Islamic and conditionally neutral states. It is concluded that the outcome and configuration of the security architecture will depend on the decisions, actions and authoritarian influence of geostrategic actors, as well as on the existence of a pact between them.

Key words: international security, world order, geostrategic actors, armed conflict, war, terrorism, UN.

Постановка проблеми. Глобальні небезпеки для спільного існування і виживання людства не втрачають власної актуальності та набувають нового забарвлення, особливо в контексті експансії коронавірусу в 2020 році. На її тлі інші виклики та загрози міжнародної безпеки, зокрема, збройні конфлікти відійшли на другий план. Тим не менш вони нікуди не поділися, а це означає, що на нині існуючу систему міжнародної безпеки збільшується навантаження, що вимагає від неї швидкої реакції або «відповіді» на «запити» глобального людства.

Дана ситуація неминує породжує питання про відповідність сучасної системи міжнародної безпеки своєму функціональному призначенню та пошуку її альтернативних моделей (у разі необхідності) в доступній

перспективі, особливо враховуючи базові завдання системи безпеки – підтримка миру та врегулювання конфліктів.

Метою статті є аналіз інституціональних проблем системи міжнародної безпеки в умовах поширення збройних конфліктів.

Аналіз актуальних досліджень. Наукові дослідження в галузі міжнародної безпеки являють собою багатоплановий пласт, позаяк безпекові питання пов'язані з цілим рядом політичних проблем зовнішньої та внутрішньої політики, політичних інститутів і процесів, військових питань тощо. Безпекова проблематика відображена в працях західних дослідників П. Андерсона, М. Барнета, Зб. Бжезінського, Б. Бузана, І. Валлерстайна, С. Гантінгтона, А. Етціоні, Г. Кіссінджера, Р. Кохейна, Р. Кроуфорда, Р. Макнамари, Г. Мюнклера, М. Олбрайт, Р. Перла, Дж. Розенау, Н. Хомського, Д. Чендлера та інших.

В Україні та в державах СНД дослідження питань з міжнародної безпеки та конфліктів відображено в працях О. Богатурова, В. Богдановича, С. Віднянського, І. Денисенко, О. Корнієвського, В. Кулагіна, Г. Куц, А. Маначинського, Т. Михайлова, Ч. Намонюк, О. Неклеси, О. Панаріна, Е. Позднякова, А. Уткіна та інших дослідників.

Виклад основного матеріалу. Аналіз окремих світових та локальних подій (військово-політичного, економічного, гуманітарного штибу), принаймні на початку 21-го сторіччя, на перший погляд, сприяє висновку, що існуюча система/модель міжнародної безпеки себе вичерпала і потребує радикальної перебудови. З іншої сторони дана система/модель в цілому виправдовує своє існування, її перебудова не на часі, адже стабільно функціонуюча недосконала система в сучасних умовах краще за будь-який «ідеальний» проект, на впровадження якого знадобиться низка ресурсів, а наслідки можуть бути непередбачуваними.

Слід враховувати, що діапазон та зміст викликів (від воєнних до екологічних) значно розширюється і змінюється. Ці виклики є взаємопов'язаними й відповідь на один автоматично може означати

відповідь/ігнорування іншого. Дана специфіка потребує гнучкої структури з функціями оперативної оцінки ситуації, прийняття та впровадження рішень, а також ефективних механізмів контролю. Особлива проблема у існуючого стрижневого інституту глобальної безпеки – Організації Об'єднаних Націй (ООН) – пов'язана з впровадженням рішень та механізмами контролю. Каузальна база означених проблем складається з багатьох факторів, серед яких можна виокремити наступні:

- *велика кількість світових політичних акторів* (193 держави члени ООН, 9 територій з невизначеним статусом, більше 100 неурядових організацій та ін.), що передбачає зіткнення інтересів, активну діяльність груп впливу, інерційність та саботаж на стадії впровадження рішень. На момент створення ООН лише незалежних держав нараховувалося майже в чотири рази менше, не згадуючи вже кількості інших суб'єктів;
- *відсутність усталеного світового порядку*. Мова йде про, як мінімум, розмитість і, як максимум, відсутність «правил гри» - неформальних домовленостей про статусно-рольові позиції в геополітичному просторі – між ключовими геостратегічними акторами або, в термінах З. Бжезінського, «геостратегічно діючими особами» (держави) (Bzhezinskij, 2009). При чому слід враховувати появу нових претендентів на статус «геополітичного актора», на кшталт Туреччини. Окрім того, необхідно зауважити, що система міжнародної (глобальної) безпеки є похідною від системи світового порядку;
- *внутрішні інституціональні проблеми*. Необхідність реформування структури ООН та її Ради Безпеки в 2020 році артикулювали лідери Німеччини, Туреччини та Індії. Вони вважають за необхідне розширити постійний склад Радбезу, адже прийняття рішень та відповідальності за їх виконання потребує залучення більшої кількості держав-учасниць (Vaver, 2020). З одного боку, це вельми слушна позиція, позаяк між окремими членами Радбезу (США – Китай, США –

Росія, Франція – Китай, Франція – Росія, Велика Британія – Росія) існують деякі суперечності, що негативно впливають на їхні відносини та ускладнюють дискурс. З іншої сторони – збільшення кількості постійних членів Радбезу не гарантує ефективної роботи цієї структури, знову ж таки, через складність пошуку консенсусу з урахуванням позицій представників держав-учасниць;

- *криза системи міжнародного права*. Виступає проблемою як для ООН, так і загрозою міжнародній безпеці в цілому. Пов'язана з відсутністю усталеного світового ладу. Викликана ситуацією коли «старі правила перестають працювати, а нових правил ще немає». Порухення принципів міжнародного права (бомбардування Сербії, відокремлення Косово, анексія Криму та ін.) свідчать про обмеженість впливу ООН на діяльність геостратегічно діючих осіб та позбавляє її дієвого інструменту. Також слід враховувати, що ці ж самі геостратегічні актори є ядерними державами та постійними членами Радбезу ООН, тому право сили переважає силу права.

Наданий перелік не є вичерпним, позаяк урахувати всі деталі міжнародного становища та світового політичного процесу, які впливають на ефективність діяльності ООН є достатньо складним завданням. До означеного списку можна додати такі фактори як обмежена кількість військового контингенту – більше 100 тис. військовослужбовців ООН (1/24 від загальної кількості військовослужбовців армії КНР, 1/14 – від кількості військовослужбовців армії США) котрі направлені у 120 країн світу для підтримки миру, тобто 833 військовослужбовця на одну країну в середньому (UN, 2020b); неоднозначне ставлення світового співтовариства до так званих «гуманітарних інтервенцій», а саме військового втручання сил ООН або держав-членів на території інших країн, де з точки зору міжнародного права порушуються права людини.

Взагалі, відкритим залишається питання про втручання міжнародної організації у внутрішні справи суверенної держави (порушення суверенітету)

та юридичні інтерпретації про відсутність/наявність колізії між правом нації на самовизначення та принципом територіальної цілісності.

Тим не менш, за період існування ООН в світі не відбулося (принаймні на теперішній час) глобального військового конфлікту на кшталт світової війни. Хоча проводити тут однозначний причинно-наслідковий зв'язок імовірно буде недоречним. Все ж таки «ядерний чинник» обмежив військові амбіції геостратегічних акторів.

Діяльність ООН сприяла реанімації та розповсюдженню ідеї (яка була дискредитована Лігою Націй) про можливість розбудови стабільного безпечного світу. Окрім того, концептуалізація категорії «міжнародна безпека» не лише у «жорсткому» (військово-політичному ракурсі), але й у «м'якому» контексті (екологія, енергетика, здоров'я, гуманітарна діяльність тощо) мала практичне впровадження у багатовекторній діяльності глобальної міжнародної організації. Безпека перестала сприйматись у виключно силовому вимірі.

В кінці ХХ та остаточно на початку ХХІ ст. ілюзія стабільного, відносно безпечного світу була зруйнована, у тому числі через зміну характеру протікання збройних конфліктів та масштабністю наслідків терористичних актів. Г. Мюнклер вказує: «Ошукані сподівання настання ери стабільного миру самі по собі були засновані на чисто євроцентристському сприйнятті світу - після 1989/1990 років війни по всьому світу не припинилися. Навіть навпаки: їх кількість в глобальному масштабі в якийсь момент збільшилася, а напруженість часом була куди вище, ніж у колишніх, дистанційних воєн між Сходом і Заходом - особливо якщо розглядати масові вбивства в Руанді та Східному Конго як військові конфлікти. Геноцид в Руанді за ступенем насильства напевно перевершив саму моторошну війну, а кількість жертв в конфлікті в східній частині Конго, що забрав життя чотирьох з половиною мільйонів чоловік, стало найбільшим з моменту закінчення Другої світової війни» (Mjunker, 2018, s. 6).

Таким чином, фіналізація біполярного світового порядку сприяла збільшенню викликів та загроз існуючій системі міжнародної безпеки. Змінюється характер конфліктного протистояння. Г. Мюнклер зазначає, що в цей період відбувається еволюція організованого насильства та актуалізується феномен гібридних воєн: «Гібридні війни в свою чергу відрізняються тим, що двійкова система класифікації для них не підходить і не має ніякого значення...Таким чином, визначальна ознака двійкової системи «третього не дано» в цих війнах відсутня; вони стають загрозою для світового порядку, оскільки ставлять під сумнів його основні принципи.

Те ж стосується бінарного розподілу на війну і на мир, в якому порушення кордонів регулювалося правовими актами - оголошенням війни та укладанням миру. Таким чином створювалася ясність щодо того, в якому з двох політичних станів перебувала країна - війна або мир, і які дії в зв'язку з цим допустимі, а які заборонені. У нових війнах все зовсім не так: тут немає ні оголошень війни, ні укладення миру; замість них суцільні заяви і угоди, за допомогою яких застосування сили тимчасово призупиняється або скорочується, щоб потім відновитися або набрати обертів. Складно визначити, в якій момент починається така війна, і ще складніше її зупинити або констатувати її завершення - незрозуміло, на якому етапі знаходишся. Внаслідок цього неможливо з упевненістю сказати, з ким маєш справу: з партією війни або партією миру» (Mjunkler, 2018, s. 10-11).

Отже, у військово-політичному («жорсткому») вимірі система міжнародної безпеки, перш за все ООН, як міжнародний регулятор, зіткнулася з відносно новими типами конфліктів. Прийняття рішень в даних ситуаціях ускладнюється політико-дипломатичними аспектами *ідентифікації* конфлікту або терористичного акту. Останній можна розглядати як окремий спорадичний випадок, або як частину явного/прихованого конфлікту. Так, наприклад, діяльність чеченців-дудаєвців у 1990-х рр. ідентифікувалась різними державами і як боротьба за незалежність, і як терористична діяльність. Ісламська Держава вела відносно конвенціональні бойові дії на

територіях Сирії, Іраку, Лівії і в той же час організовувала теракти в Європі. Таким чином, тероризм був складовою частиною конфлікту.

Поява мережі локальних конфліктів, конфліктів низької інтенсивності, використання методів асиметричної війни потребує від ООН підвищення ступеню різноманіття у регуляції цього типу загроз.

За даними Щорічника Стокгольмського інституту дослідження проблем миру «у 2018 році активні збройні конфлікти тривали у 27 країнах: один в Америці; сім в Азії та Океанії; один у Європі; сім на Близькому Сході та в Північній Африці; та 11 у Субекваторіальній Африці» (Dejvis red., 2020, s. 31).

Згідно даних сайту Wikiphile у 2020 році кількість країн з активними конфліктами зростає до 32 (Koroljov, 2020).

ООН фіксує, що «у глобальному масштабі число загиблих під час війни осіб скорочується в абсолютному вираженні з 1946 року. Число конфліктів і випадків скоєння насильства в даний час зростає, причому більшість конфліктів сьогодні походить між недержавними суб'єктами, такими як політичні ополченці, злочинні і міжнародні терористичні угруповання» (UN, 2020a).

Відтак, ситуація з конфліктами в світі та відповідні дії з боку системи міжнародної безпеки (перш за все ООН, національних держав, безпекових альянсів) свідчить швидше про трансформацію характеру збройних конфліктів аніж про наявність засад, щодо поступового зменшення їхньої чисельності. Тут, слід зауважити, що це не недоопрацювання світової системи безпеки – це нормальна ситуація для сучасного світу, адже відомо, що кількість мирного часу за увесь період існування людства дорівнює всього 250–300 рокам. Тому орієнтація на мирне співіснування, яка була задекларована і після Першої, і після Другої світових воєн представниками провідних західних держав на даному політико-історичному етапі втрачає свій вплив на практиці. Більшість конфліктів відбувається в країнах Африки та Азії, як колись череда перманентних війн проходила на теренах Європи.

Але на думку вже згаданого Г. Мюнклера острах перед великою війною з'явився у Європі через війну в Українію (2018, s.1).

Не зважаючи на нові форми конфліктів їхні причини залишаються незмінними. Генерал Дж. Дабік наводить наступний ряд причин, через які війни не зникнуть в найближчій перспективі:

1. Природа людини (ненависть, заздрість, сила, жадібність та інші якості завжди призводили до воєн).
2. Війна – сфера емоцій. Успіх війни залежить від емоцій, адже емоційний заряд змушує людей нападати один на одного.
3. Війна – конфлікт бажань різних людей, народів, держав та ін.
4. Війна завжди амбівалентна. Справжні причини війни часто скриті.
5. Війна – не лише застосування сили, але й загроза застосування сили.
6. Війна покращує засоби знищення. Будь-який конфлікт призводить до вдосконалення військової техніки та військового мистецтва.
7. Війна – продовження політики іншими засобами (цитата К. Клаузевиця).
8. Війна має власну логіку. Війна діє за власними законами та формує нові закони. Вона кардинально змінює життя охоплених країн, народів та людей.
9. Війна живе у колективній пам'яті. Люди неусвідомлено оцінюють мир на основі досвіду попередніх війн (Bogdanovich, 2008, s. 36).

Початок ХХІ ст. демонструє також особливий виклик для системи міжнародної безпеки – збройні конфлікти на релігійному ґрунті. На політичній мапі світу можна виділити три макрогрупи національних держав відносно вказаної групи конфліктів: *світські секулярні держави* (переважно Західної цивілізації згідно С. Гантінгтону), *ісламські* та *умовно нейтральні держави*. Відомо, що ісламський чинник є суттєвим щодо світового політичного процесу. Радикальні ісламісти та фундаменталісти потребують ревізії статусних позицій мусульманських країн в геополітичному просторі. Окремі держави вже заявляють про власні політичні амбіції та намагаються

об'єднати під власним керівництвом «неоформлену ісламську цивілізацію» (Hantington, 2005).

Посилення регіонального впливу Туреччини, іранський фактор, як символ реалізації проекту теократичної мусульманської держави, вплив на енергетичний сектор безпеки з боку ісламських країн Перської затоки на тлі феномену ІД, нещодавніх терористичних актів у Франції, інцидентів з мусульманськими мігрантами в країнах ЄС, – все це індикатори посилення ісламського чиннику в світі. Це створює додаткові ризики для існуючого status quo та вимагає від ООН стратегій балансування в нових умовах задля збереження існуючого рівня безпеки.

Висновки і подальші перспективи дослідження. Питання про інституціональну реорганізацію системи міжнародної безпеки залишається відкритим. Розбалансований світовий порядок не сприяє його конкретному вирішенню. Результат та конфігурація архітектури системи безпеки залежатиме від рішень, дій та авторитарного впливу геостратегічних суб'єктів, а також від наявності пакту між ними позаяк і в ХХІ ст. силовий принцип в міжнародних відносинах ніхто не відмінював.

Збільшення кількості викликів звісно потребує реакції та реорганізації. Але чи призведе реорганізація до бажаних результатів? Скоріше за все ні. В ліпшому випадку, як вказують неоінституціональні економісти, буде отримана більш менш задовільна, а не оптимальна система забезпечення міжнародної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бжезинский, Зб. 2009. *Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы*. Москва. Международные отношения.
2. Богданович, В. Ю., Маначинский А. Я., Егоров, Ю. В., Муха В. А. и Бортник, А. А. 2008. *Конфликты и войны после распада СССР*. Киев: Вид-во «Кий».
3. Вавер, В. 2020. *Разъединённые нации*. [online]. Доступно: <https://lenta.ru/articles/2020/10/28/un/> [Дата обращения 01 Ноябрь 2020].

REFERENCES

1. Bzhezinskij, Zb. 2009. *Velikaja shahmatnaja doska. Gospodstvo Ameriki i ego geostrategicheskie imperativy*. Moskva. Mezhdunarodnye otnoshenija.
2. Bogdanovich, V. Yu., Manachinskiy A. Ya., Egorov, Yu. V., Muha V. A. i Bortnik, A. A. 2008. *Konflikty i vojny posle raspada SSSR*. Kiev: Vid-vo «Kiy».
3. Vaver V. 2020. *Raz'edinyonnyie natsii*. [online]. Dostupno: <https://lenta.ru/articles/2020/10/28/un/> [Data obrashhenija 01 Nojabr' 2020].

4. Дейвіс, Я. ред., 2020. *Щорічник СІПРІ-2018. озброєння, роззброєння та міжнародна безпека*. Переклад з англійської. Київ. Центр Разумкова.
5. Королёв, С. 2020. *Где на сегодняшний день идёт война*. [online]. Доступно: <https://wikiphile.ru/sejchas-vojna-2020/> [Дата обращения 29 Октябрь 2020].
6. Мюнклер, Г. 2018. *Осколки войны: Эволюция насилия в XX и XXI веках*. Перевод с немецкого А. И. Лоскутовой. Москва. Кучково поле.
7. Хантингтон, С. 2005. *Столкновение цивилизаций*. Перевод с английского Т. Велимеева, Ю. Новикова. Москва. АСТ.
8. UN. Организация Объединённых Наций, 2020a. *Новая эра конфликтов и насилия*. [online] Доступно: <https://www.un.org/ru/un75/new-era-conflict-and-violence> [Дата обращения 29 Октябрь 2020].
9. UN. Организация Объединённых Наций, 2020b. *Операции ООН по поддержанию мира*. [online] Доступно: <https://peacekeeping.un.org/ru/military> [Дата обращения 29 Октябрь 2020].
4. Dejvis, Ya. red., 2020. *Schorichnyk SIPRI-2018. Ozbroiennia, rozzbroiennia ta mizhnarodna bezpeka*. Pereklad z anhlijs'koi. Kyiv. Tsentrazumkova.
5. Koroljov S. 2020. *Gde na segodnjashnij den' idjot vojna*. [online]. Dostupno: <https://wikiphile.ru/sejchas-vojna-2020/> [Data obrashhenija 29 Oktjabr' 2020].
6. Mjunker, G. 2018. *Oskolki vojny: Jevoljucija nasilija v XX i XXI vekah*. Perevod s nemetskogo A.I. Loskutovoj. Moskva. Kuchkovo pole.
7. Hantington, S. 2005. *Stolknovenie civilizacij*. Perevod s anglijskogo T. Velimeeva, Ju. Novikova. Moskva. AST.
8. UN. Organizacija Ob'edinjonnyh Nacij, 2020a. *Novaja jera konfliktov i nasilija..* [online] Dostupno: <https://www.un.org/ru/un75/new-era-conflict-and-violence> [Data obrashhenija 29 Oktjabr' 2020].
9. UN. Organizacija Ob'edinjonnyh Nacij, 2020b. *Operacii OON po podderzhaniju mira*. [online] Dostupno: <https://peacekeeping.un.org/ru/military> [Data obrashhenija 29 Oktjabr' 2020].

Інформація про автора

Безрук Олександр Олександрович – кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: alex.bezruk@ukr.net; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4963-5707>.

Стаття надійшла до редакції: 27.10.2020 р.

Прийнята до друку: 18.11.2020 р.